

JANA KOCHANOWSKIEGO

WYKŁAD CNOTY

Cnotę i w nieprzyjacieliu i w nieznanomych miłujemy. Ale to słowo cnota wiele w sobie zamyka.

Naprzód mądrość, która czego szukać, a czego się chronić, uczy.

Potem sprawiedliwość, która każdemu, co jego jest, dać każe.

Trzecia wielkość umysłu, która na wzgardzeniu rzeczy doczesnych zależy.

Czwarta skromność tak w mowie, jako i w uczynkach.

A z tych czterech cnot, jako czterech studzien, wiele inszych cnot pochodzi, które obyczaje ludzkie naprawiają.

Na rozumie zasię nauki się przyjmują, których jest wiele. Napierwsze miejsce — rycerskie i prawne, po nich nauki wyzwolone mają.

Dwie tedy rzeczy człowieka szlachcią: obyczaje a rozum; obyczaje z cnot pochodzą, a rozum z nauk; obiedwie rzeczy w sobie mieć, rzecz nieprześlącona jest człowiekowi. Ale jeśli przy jednej tylko masz zostać, raczej przy cnotcie, niż przy nauce zostać; bo nauka bez cnoty, jako miecz u szalonego, i sobie i ludziom szkodzi; cnota, choć dobrze¹ sama będzie, chwalebna jest i pożyteczna.

Miłują tedy ludzie cnotę, a przy cnotcie naukę; miłują też i pożytki. A prostych ludzi niczem rychlej nie przywabisz, jako hojnością, a dary. Ale taki przyjaciel trwały nie jest, abowiem datek więcej, niż ciebie miłuje, a kiedy nie będzie co dać, i przyjaciela nie będzie, okrom którzy na dobrodziejstwa pamiętają, których barzo mało.

Trzeba tedy dwu rzeczy w tej mierze. Naprzód, abyś tak dawał, jakobyć zawždy dostawało. Druga abyś tym dawał, którzy tego są godni, bo dobremu dobrze czyniąc, sobie dobrze czynisz.

Ale i słowy może człowiek pożyteczen być drugiemu, kiedy mu w jego potrzebie poradzi, kiedy go z jakiej nieprzystojnej sprawy wystrzeże² za to wszystko człowieka ludzie miłują.

Trzeci sposób jest zachowania dostawać³, kiedy kto komu jest ku rozkoszy⁴, w czym tego trzeba przestrzegać, aby dla podobania⁵ komu, przeciwko cnotcie a przystojności nic się nie występowało. Chwalić go nie tak w oczy, jako przed ludźmi, kogo chcesz przyjacielem mieć, dobrze.

Ale że jest rzecz niepodobna, wszystkim się podobać (bo co jeden miłuje, tem się drugi brzydzi) dosyć będzie, kiedy ten, który zachowania szuka, cnotliwie a przystojnie się w każdej rzeczy

1 nawet

2 wystrzec się kogo z czego = przestrzec kogo o czym

3 wziętości nabywać

4 kiedy się stara być miłym w obcowaniu

5 przypodobania się

zachowa, przeczby⁶ go słusznie każdy miłować miał. Czego jeśli nie dostąpi, nie jego wina będzie (bo on wszystko uczynił, co mógł) ale tych, którzy cnoty nie miłują.

Ale i wiele przyjaciół sobie jednać, nie jest do końca⁷ dobrze; abowiem miłość roztargniona⁸ na wiele części nie jest tak mocna, jako spólna a spojona, a kto kogo pomału⁹ miłuje, tego też pomału miłują.

Moja rada tedy, aby człowiek niewiele przyjaciół miał, ale takich, którymby się dufać godziło: jako był Pylades a Orestes, jako był Piritous a Tezeus, Damon a Pitias, Scipio a Scaevola.

Takich przyjaciół dostawać, acz i to wszystko służy, co się tam powiedziało, wszakoż osobliwej i tu nauki trzeba, a nawięcej powolności, wszakoż tak, jako się powiedziało, póki się cnoty nie tknie, a jako Grekowie mówią, po ołtarz¹⁰.

Jednakie też obyczajaje, jednakie zabawienia¹¹ człowieka ku człowieku pospolicie ciągną; jako żołnierz ku żołnierzowi, myśliwiec ku myśliwcowi zawsze się ma.

Ale jako złota w ogniu, tak przyjaciela w potrzebie doświadczamy. Jeśli tedy na towarzysza co przyjdzie, pomni, że natenczas masz miejsce okazać się, jeśliś mu przyjacielem; bo pochlebce, pókiś w szczęściu, jako cień w jasny dzień, tak cię naszludują¹² jako najmniej fortuna zmyli, równie jako i cień, kiedy słońce za chmurę zajdzie, ani wiedzieć, gdzie się podzieją. Przystoi tedy prawemu przyjacielowi, na złość fortunie, która niestała jest, przy towarzyszu mocno stać.

Ale że fundament przyjaźni cnota jest, niech się o to człowiek naprzód stara, aby co najlepszym był, potem, będąc sam dobrym, u dobrych przyjaźni szukał.

Gnuśny, utratny, łakomy, zwadliwy — niedobry przyjaciel. Dobrodziejstwo, nadzieja, miłość, nauka, powolność, pochlebstwo — wszystko to nam miłość u ludzi jedna.

Herkules co czynił, aby był miłowan?

Dwie są przyczynie¹³ które miłość w ludziach pobudzają: rzecz własna, a to, co w sobie ma godność miłości, albo co jest godno miłowania.

6 dla czego

7 nie do końca = niezupełnie

8 rozdzielona

9 nie bardzo, mało

10 bez obrazu Boga

11 zatrudnienia

12 postępuje za tobą

13 liczba podwójna